

Baka István testamentuma

„... nem irtál még meg mindent.
Van egy-két egészen kiemelkedő,
páratlanul szép versed, de még
nem vagy a csúcson. Így igaz?
– Még nem vagyok a csúcson. Elég
jó vagyok már most is, de még
ennél is jobb leszek...”

(Szív Ernő: A vonal alatt
Szeged, 1994. 103.)

Ritkán kezdenek recenziót mottóval, ám most ide kívánczik Darvasi László alteregója, Szív Ernő, aki tárcanovellájában Bakó András költővel beszélget. Azzal a Bakó Andrással, aki szintén tárcákban született és *A kisfiú és a vámpírok* című kisregényében testesült meg valóságos személyként – különbözve teremtőjétől, Baka Istvántól. Azért idéztük meg a költői alakot, mert társa támadt Szytyepan Pehotnij személyében.

Baka álcázó-beleélő képessége a szerepverseken jelentkezett először. Az *Égtájak célkeresztjén* című gyűjteményes kötetében a Fegyverletétel ciklusban rendezte azokat az 1970–1973 között született alkotásait, amelyekben – az adott politikai helyzet függvényében – mások szájába adta saját szavait. E versekből magasodott ki végül a ciklussá nem rendezett Vörösmarty-sorozat (1973–75), az Adynak emléket állító *Háborús téli éjszaka* (1977), és a Zrínyi- és Liszt-művek (1980) után a *Döbling* (1983). Az említett versekben nemcsak a kijelölt életművekhez kötődött, hanem – valamiféle történelmi (magyar és kelet-európai) paradigma fölismerése következtében – költészete egyre filozofikusabb lett.

Ez az elmélyülés teremtette meg (Kormos Istvánra is emlékezve) Yorick alakját és a *Yorick monológjait* (1983–1990). Annak idején utaltam arra, hogy Baka egyszerre képes a legkötöttebb, már-már „neo-neoklasszicista” formakultúra követelményeinek és a jelen köznyelvének, pongyolaságának megfelelni. Érdemes megfigyelni, hogy 1986/87-től a korábban kedvelt 4x4 soros versszakú forma mellett (egy ízben magyar szonettnek is nevezte) mennyire előtérbe került a petrarcai szonettforma. Erre építi új kötetének első ciklusát is, megőrizve hagyományát a címadásra (lásd korábbi kötetei). Mi a szonettek sajátossága? Az első, az *Aeneas és Dido* (1988) már megjelent az *Égtájak célkeresztjén* XIV. ciklusának 2. verseként. A közlés megisméltése újabb dimenziókba helyezi a Brodskij és Purcell ihletet alkotást, ugyanakkor megadja a ciklus lényegi

jellemzőjét: a szárnyasoltárszerű hármasságot. Ez a vallásos sejtetés a *Fredman szonettjeiből* költeményben érvényesül igazán. A búcsúzó költőbarátnak ajánlott mű lírai énjének létösszegző gondolatsora a vers – merész enjambement köti össze a három szonettet. Az első ciklus középső verse a kötet címéhez is kapcsolódik, s hiába a formai tökéletesség: nem annyira az idézett és ragyogóan fordított 18. századi svéd költőt idézi, mint inkább a világtól elszakadó Baka Istvánt. A harmadik szonett, a *Trisztán sebe* az elsőhöz kapcsol vissza (s az újabb versek közül a *Carmenhez*). Baka választott lírai hősei korántsem hősök – haláltükrükbe nézve vallanak emberi gyengeségeikről, így magasodnak fel eurüpidészi tragikummal. Antikvitás – felvilágosodás – középkor: az idő kereke fordul, s felette uralmunkat legfeljebb szemlélődő létünk adja-adhatja. Mindhárom vers egyedi vizsgálatot vár, párosaik (Aeneas – Dido, Fredman – Világ Ura, Trisztán – Izolda) toposzok is: meditációra készítenek föl.

A következő ciklust a címadó *Szturnusz gyermekei* tartja össze. Diszharmoniója, esetenként groteszk aránytalansága elbujtatja a jobban sikerülteket – „Alig születünk, felragad magához, – tagjainkat / Kitépi, s nyersen-véresen zabálja.” A nyitó vers beavatás egyben, s nemcsak a Bakamotívumokba. Az idézett első két sor a vers végére lényegi mondandót hordozó Baka-szentszenciává válik (s közben kerekre zárja a verset). Szorosan kapcsolódik hozzá a második, egy költői feladvány eredménye *Egy József Attila-sorra*. Szonettbe zárt összegzése azonban nem mond újat. Három apokrifjében a korai szomorújátékától (*A völgy felett lebegő lány*) a kortársakig ível epitáfiumhoz hasonlítható lírai panasza – kit siratunk valójában? A következő három alkotás talán válaszol kérdésünkre: az *Egy csepp méz*, a *Kegyelmi záradék* és a *Menhir* szemérmes önvallo-mása a Mesternek. Talán az egyik legszebb magyar példabeszédet emelte jelenünkbe az *Egy csepp méz* – mértéktartó értelmezéssel: Baka a késő középkori, kora reneszánsz magyar nyelvet is jól ismeri! A *Kegyelmi záradék* jelentése megváltozott a formai csiszolás után (eredeti Hítel 1993/9. 30–31.), megszüntetve alkalmi aktualitását. A *Menhir* pedig a reménység verse, az alkudozó művésze, aki reménykedik az öröklétben – még ha tudja is az említett momentumok süket-ségét. A ciklus többi négy versében mintha Szilágyi Márton kritikájának (Holmi 1993/8. 1137–1141.) írnia bizonyítékot. Metafizikai rend-

szere az Apokalipszis jelenidejűségére épül – a változás legfeljebb az apokalipszis kisszerűsége, Radnóti-val szólva: „más távlatot ad a halál.” Talán az sem véletlen, hogy *A Jelenések könyvéből* című verssel indítja, s Kormos Istvánt megidézve – *Fém hőmérők* – Goyával fejezi be. Arra a Goya-rajzra utalással, amelyet az expresszionizmus is, a szürrealizmus is a maga elődjének tartott. Így zárul a kör.

„Ami van, azt nem is lehet
változtatás nélkül papírra tenni.”
(Kosztolányi Dezső: Káté)

A költő a teremtett világ ura, de lehet-e más-milyen ez a világ, mint amilyenből teremtett. Mióta tudatos művészet létezik, állandóan vizsgatérő kérdés ez. A Kosztolányi-idézet mellé citálhatnánk Babits Mihálytól, József Attilától, Weöres Sándortól vagy Hamvas Bélától passzusokat – azok mégsem lennének „passzusok”: nem könnyítenék meg a bejutást a költői teremtett világba. A Sztjepan Pehotnij-ciklus problémáira nem ad választ a filológia.

Ha vesszük is a rendelkezésre álló adatokat, nem adnak választ kérdéseinkre – legfőljebb újabb kérdéseket szülnek. A „füzet”-ről 1990 húsvéthétfőjén hallottam először. A *Farkasok órájában* szereplő ciklus keletkezését így magyarázta a költő: az 1., *Razkolnyikov éjszakái* (1972. tavasz) a Dosztojevszkij-, Jeszenyin- és Blok-élményre épül. A 2., a *Rachmaninov zongorája* zenei élményre és életrajzra. A 3. *Prelúd* egy 1987-es leningrádi út eredménye, a 4.: *Hodászevics Párizsban* a fordítás és az életrajz ismeretében keletkezett. Már ekkor szóba került a jelen kötetben az Első füzet 3. verseként szereplő *Kutya* (1972) Jeszenyin alluziója miatt, de valami okból kimaradt. Így lett egyedüli az 5. *Téli út* Jeszenyin-parafázisa. A 6., a *Hideg teremben hölgyek és urak* a Brodskij-fordítás és -tanulmány hozadéka, a 7. (*Oroszország asszonyaihoz*) szintén. Az eredetileg 8-nak tervezett *A tengerhez* címűben a költő Puskin-élményét kívánta megfogalmazni, ám ezt háttérbe szorította a költő életélményét megfogalmazó *Leningrádi este* (a Puskin-vers 9. lett). A 10., *A szigetekre szánon* című Pehotnij-költemény Blok versével – A szigetek cíművel felel (a polgári Oroszország nyomorúságával a szovjet nyomorúságot állítja szembe). A 11.: *In modo d'una marcia* a költő Schuman-alapélményét közvetíti (közvetlen rokona az *Esős tavasz* (1989). Pehotnij az alkmeistákhoz kerül közel ebben a költeményben. A versnek a ritmusa is ironikus: induló és elégia egyszerre, a forma tökéle-

tessége fogja egybe. A 12., az *Alászállás a moszkvai metróba* T. Venzlova tanulmányozása és Orpheus-mítosz újraélésén alapul, a 13., az 1991 tavaszán keletkezett *A Nagyszínházban* című pedig sajátos, kelet-európai nézőponton (lásd még Örkény István Forгатókönyvét). Ám hiába tudjuk, hogy az 1991-es *Kerti óda* eredetileg ide készült, s hogy mikor kezdődött a folytatás (1. *Szentpéterváron újra* 1993. 01. 08–11. között, aztán a 2. *Társbérleti éj*, a 3. az *Immanuel Kant* és a 4. az *Álmatlanság*. Nem jutunk közelebb a versekhez.

A rövid ideig tartó rádiós műsorok Baka-előadása mellett két támaszuk van: Baka fordításai (V. Szosznoza 1986., Tyutcsjev, Fet, Bunyin 1986., A. Tarkovszkij 1988., J. Brodskij 1988., J. Ráinis 1990., B. Paszternak 1990., O. Mandelstam 1991., M. Cvetajeva 1992., VI. Hodászevics 1992. – s jelenleg az orosz szimbolisták) és tanulmányai: „*Felhő felhőt gyúrva jajgat...*” *Az orosz irodalom mártírúma 1–6*. Délmagyarország 1991. 09. 28. (Puskin), 10. 19. (Dosztojevszkij), 10. 26. (Gumiljov), 11. 09. (Jeszenyin), 11. 23. (Mandelstam), 12. 14. (Cvetajeva); *Portrévázlatok az orosz költészetből 1–5*. Délmagyarország 1992. 01. 04. (Hodászevics), 01. 08. (Tarkovszkij), 02. 01. (Szosznoza), 02. 22 (Brodskij), 02. 29. (Venclova) – legújabbban 88 vers a világirodalomból Bp., 1994. (két Jeszenyin-vers értelmezése). Úgy vélem, ezek az adatok nemcsak a filológusnak jelentenek segítséget.

Baka a 21 verset sajátos rendbe szerkesztette. Az Első füzetbe 5, a Másodikba 9, a Harmadikba 7 alkotás került. S éppen a 21. viseli a ciklushoz kapcsolódó címet: *Testamentum!* Villontól máig kapcsol ez a cím, de számításba jöhetnek az igazi apokrif iratok is. Sztjepan Sztjepanovics világa akkor is a miénk, ha megtagadjuk: a Hamvas Béla-i önsorsrontásra nem ad felmentést a történelmi változások sorozata. A költő Pehotnij lehetetlen életkörülmények között él, de a lehetetlenséget nem a közvetlen anyagi, biológiai feltételek alakítják ki – ez az ember ellehetetlenülésének a következménye. Ilyen körülmények között nem lehet emberi életet élni – Sztjepan Sztjepanovics nem hős, nem bátor, csak éppen az okokkal nincs tisztában. Talán egyszer értékszociológiai vizsgálat tárgya lesz a hős (!), a költő és a kortárs –, de mit segít ez már rajta.

„Angyalkürt ébreszt vagy az Auróra
Ágyúszava, mindegy lesz énnekem,
S az is, hogy mennyibe szállok vagy pokolra
Taszít alá közömbös végzetem.”

Könnyen szánkra jön a középkori fohász: Isten irgalmazzon az elmenőknek! – de nekünk ki kér bocsánatot? A felmutatott tükör torzképéért mégsem a költő a felelős. S ha elgondolkodunk azon, hogy Pehotnij köztünk él? Van-e jogcím a derűlátásra?

*„Exegi monumentum aere
perennius...”*

(Horatius III. 30. 1.)

Ady kapcsán említettem egyszer, hogy nincsen lezárt életmű. A költő nem megy nyugdíjba, anekdoták tucatjai szólnak az önlezárás kudarcairól. A Századvég Kiadó kiteljesíti Szörényi László groteszk kritikáját (Szöveggondozás – magyar módra, Delfinológiai vázlat) in „Múltad dal valamit kezdeni” Tanulmányok Bp., 1989. JAK Füzetek 45.), s kiderül: a klasszikusok munkái sem voltak teljesek – hát mikor zárhatjuk ki

újabb kéziratok előkerülésének a lehetőségét? A *Sztyepan Pehotnij testamentuma* nem életműzáró kötet! Akkor miért a nevezetes Horatius-móttó?

Baka eddig megjelent kilenc kötete együttesen is vékonyabb, mint mások pályáösszegzése, életműve. Hogyan és miért lesz igaz az idézet: „Ércnél maradandóbb művet alkottam...” Azt hiszem, hogy az alkotások világegyeteme helyettem beszél. Baka István munkásságát az 1988-as novelláskötet óta kutatom, vetem össze más kortársakéval és mint gyakorló tanár az elődökkel. Úgy látom, hogy kimagasló formabiztonsága, láttató ereje és létfilozófiája korunk egyik legjelentősebb, bár félreszorított költőjévé emelte. Életművének nemcsak a könyvespolcokon van helye, hanem már a középiskolai oktatásban is! A Kincskereső hasábjain Baka István utat lelt a gyermekekhez –, mi is találjunk el hozzá, hívják akár Sztyepan Pehotnijnak, akár Bakó Andrásnak!

ÁRPÁS KÁROLY